

Jurij Selan
JOŽEF MUHOVIČ,
LEKSIKON LIKOVNE
TEORIJE. SLOVAR
LIKOVNOTEORETSKIH
IZRAZOV Z
USTREZNICAMI IZ
ANGLEŠKE, NEMŠKE
IN FRANCOSKE
TERMINOLOGIJE

125-130

ODDELEK ZA LIKOVNO PEDAGOGIKO
PEDAGOŠKA FAKULTETA,
UNIVERZA V LJUBLJANI
KARDELJEVA PL. 16
SI-1000 LJUBLJANA
JBSELAN@YAHOO.COM

V letošnjem letu je slovenska likovnoteoretska znanost – in drznem si reči tudi širša znanost – končno dobila, kar je bilo zadnjih nekaj let že tik pred izdajo, ki pa jo je vselej nekaj odložilo še v naslednje leto. To je *Leksikon likovne teorije* prof. dr. Jožefa Muhoviča, ki smo ga tisti, ki smo kakorkoli dejavni na likovnem področju že nestrpno pričakovali.

Izjemno pomembnost tega, da je *Leksikon* naposled le izšel, želim osvetliti s treh zornih kotov.

::1. STROKOVNI POGLED

Kot piše prof. Muhovič v Predgovoru (str. 10) je prišel na idejo, da sam napiše leksikon svoje stroke v letih 1993-1996 v času svojega podoktorskega izpopolnjevanja v Nemčiji. Posamezne termine oz. gesla za *Leksikon* je nato začel objavljati leta 1997

v reviji *Likovne besede*, kjer izhajajo še danes (v *Leksikon* so vključena gesla do revije št. 100 (2014)). Gre torej za skoraj dvajsetletni projekt brez prekinitve, katerega letošnji izid je le zaključni akt, konec, ki pa ni do-končen, saj bo treba *Leksikon* – kot je v naravi vsakega takega dela – dopolnjevati in posodabljati. *Leksikon* ima torej, čeprav je komaj izšel, že bogato, pestro in burno zgodovino.

Tisto, kar želim v strokovnem smislu posebej izpostaviti, pa je izjemna pomembnost *Leksikona* za vse, ki se kakorkoli aktivno ukvarjajo z likovnostjo kot likovni praktiki, teoretiki in/ali kot pedagogi. Na to želim opozoriti skozi simbolno navezavo *Leksikona* na znamenito *Malo likovno teorijo*¹ slikarja in likovnega teoretika prof. dr. Milana Butine, ki je bil Muhovičev učitelj, mentor in prijatelj in ki mu je Muhovič tudi posvetil svoj življenjski projekt – *Leksikon*. Glede na usodnost relacij med Butino in Muhovičem bi lahko rekel, da je *Mala likovna teorija* neke vrste simbolna mati *Leksikona*. Če je namreč *Mala likovna teorija* v slovenskem likovnem prostoru zapolnila dolgo zevajočo strokovno potrebo po tem, da bi dobili likovniki, likovni pedagogi, likovni teoretiki in študenti vseh smeri, ki so kakorkoli povezane z likovnim, strnjen in jedrnat povzetek vsega, kar je likovno bistvenega, pa Muhovičev *Leksikon* zapolnjuje potrebo, ki jo je vzpostavila ravno *Mala likovna teorija*. Namreč, *Mala likovna teorija* nas je kar nekako razvadila, zato smo predvsem tisti, ki smo jo koristili s pedagoškimi nameni, postopoma ob njej začeli čutiti nek manko – da so morda v njej določene vsebine po eni strani premalo pojasnjene, ter da po drugi strani vanjo kakšne vsebine niso vključene. S tem pa je vzpostavila potrebo po obsežnejšem strokovnem delu, ki bi vse tisto, kar je *Mala likovna teorija* prinesla na strnjen in jedrnat način, pojasnilo še v bolj poglobljeni, kompleksni in zato tudi obsežnejši različici. In prav to strokovno vrzel je sedaj zapolnil *Leksikon*. S tem smo vsi, ki smo ciljna strokovna publika *Leksikona* – kot nas našteva Muhovič: »likovni profesionalci s področja slikarstva, kiparstva, oblikovanja

¹Butina, M. (2000): *Mala likovna teorija*, Ljubljana: Debora.

in arhitekture, študentje likovne umetnosti, študentje teoretskih disciplin, ki se z likovno umetnostjo neposredno ali posredno ukvarjajo (likovna teorija, umetnostna zgodovina, zgodovina in teorija oblikovanja, teorija arhitekture, filozofija umetnosti, sociologija umetnosti, estetika, kulturni študiji ipd.), ter likovni pedagogi na vseh stopnjah likovnega izobraževanja« (Predgovor, str. 9) – doživeli olajšanje. Po Butinovi *Mali likovni teoriji* kot nekakšni »prolegomeni« v likovno teorijo, smo sedaj dobili še razširjeno in poglobljeno »kritiko«. ² S tem pa bo postala komunikacija med nami, ki smo kakorkoli aktivni na področju likovnega raziskovanja in izobraževanja, lažja, saj se bomo okoli pojmov, s katerimi razpolagamo, lahko enotno sporazumeli. Hkrati s tem pa bo tudi raziskovalno in pedagoško delo vseh nas dobilo nov zagon in se dvignilo na novo raven.

::2. ZNANSTVENI POGLED

Vendar pa je potrebno opozoriti, da je *Leksikon* – čeprav ima izjemno strokovno relevantno za vse, ki se kakorkoli ukvarjamo z likovno umetnostjo – v prvi vrsti znanstveno delo in ne le strokovni priročnik (kot so sicer običajno leksikoni). ³ Prof. Muhovič sam priznava, da je bila ideja napisati leksikon likovne teorije, »nora ideja« (Predgovor, str. 10). Če so pred stoletji enciklopedije in leksikone še lahko pisali posamezniki znani kot »univerzalni možje«, pa danes to v sferi visoko specializirane znanosti ni več mogoče. Predstavljajmo si, da bi nekdo sam napisal znanstveno relevanten leksikon biologije, medicine ali filozofije. To bi skorajda nujno pomenilo, da gre, ali za zelo pomanjkljiv, površen ali pa za tako poljuden leksikon, da bi bil zanimiv le za povsem laično javnost. Ker Muhovičev *Leksikon* ni nič od tega, ⁴ pa to pove dvoje. Prvič, pove nekaj o stopnji specializiranosti znanosti likovne teorije. Znanost likovne teorije ni take vrste, da ne bi mogel posameznik obvladati in se na visoki ravni ukvarjati z vsemi njenimi podpodročji (fotologijo, teorijo barv, likovno morfologijo, likovno kompozicijo, teorijo likovnega jezika, likovno semiotiko in formalno likovno analizo). Vendar pa to ne odraža toliko njene nerazvitosti – saj ima vsaj poltisočletno tradicijo – kot predvsem tisto, kar Muhovič v Predgovoru navaja kot tretje načelo, ki ga je sledil pri pisanju *Leksikona*, to je načelo upoštevanja narave likovnega mišljenja (str. 8). To načelo zahteva, da mora imeti tisti, ki želi likovno mišljenje tudi teoretsko reflektirati, pregled nad celoto in se s celoto likovnega mišljenja tudi ukvarjati. Teoretična obravnava likovnega torej nujno zahteva holistični pristop, s tem pa po eni strani interdisciplinarnost, po drugi

²Navezujem se seveda na znan odnos med *Prolegomeno* in *Kritiko čistega uma* filozofa Immanuela Kanta.

³To nenazadnje nakazuje že to, da so v *Leksikonu* »bogatejša« gesla napisana in strukturirana kot znanstveni članki, s kompleksno analitično strukturo in bogato bibliografijo.

⁴Ob tem mi hočeš nočeš v misli prihaja primer umetnice Alenke Pirman, ki je od otroštva zbirala nemčizme v slovenskem jeziku in se odločila, da bi jih izdala v obliki slovarja. Toda to zahteva upoštevanje znanstvenih kriterijev *leksikografije*. Ker umetnici ni bilo do tega, je slovar izdala kot umetniški projekt, financirala pa sta ga Ministrstvo za kulturo in Moderna galerija. Vendar pa je slovar vseeno izšel tudi kot slovar-knjiga (prim. Pirman, A.: *Arcticae horulae. Slovar nemških izposojenk v slovenskem jeziku*, elektronska izdaja prvega natisa iz 1997. Povzeto 17. novembra 2015 s strani www.arcticae-horulae.si/index.htm), torej kot delo, ki bi moralo biti strokovno ustrezno. Ker ni bil, je bil odziv strokovnjakov oster (prim. Snoj, M.: »Nazadovanje za dva koraka«, *Delo (Književni listi)*, 8. januar 1998). Seveda se je umetnica izgovorila, da je skušala problematizirati ravno odnos med umetnostjo in znanostjo (prim. Pirman, A.: *Arcticae horulae, kronologija*. Povzeto 17. novembra 2015 s strani www.arcticae-horulae.si/kronologija.htm).

Muhovičevemu *Leksikonu* se seveda ne bo potrebno opravičevati pred nikakršno drugo znanostjo, saj je njegovo mesto v znanosti jasno in njegova ustreznost neizpodbitna.

strani pa tudi sposobnost, ki bi jo lahko imenoval »zanemarjanje nebitvenega«. Lep primer obojega je teorija barv kot poddisciplina znotraj likovne teorije. O interdisciplinarnosti v teoriji barv govori to, da je potrebno pri likovnoteoretski razlagi fenomena barve črpati s področij fizike, fiziologije in psihologije. O zanemarjanju nebitvenega pa to, da je potrebno znati vse tisto, kar se tiče visokospecializiranega fizikalnega, fiziološkega in psihološkega znanja o barvah in presega interese likovnosti, znati pri aplikaciji na likovnost primerno poenostaviti. Skratka, razumevanje likovnosti zahteva interdisciplinarno povezovanje znanj z mnogih področij, vendar pa ob tem osredotočanje na tisto, kar lahko likovno osvetli ter »zanemarjanje« tistega, kar za likovnost ni relevantno. S tem pa postane bolj jasno, kako je mogoče – čeprav zato nič manj nepredstavljivo zahtevno – da posameznik z izrazito sposobnostjo ločevanja bistvenega od nebitvenega, širino znanja in dovolj motivacije za tako dolgotrajno in postopno delo, tak leksikon likovne teorije napiše.⁵

S tem pa pridem do druge točke. Ker se z znanostjo likovne teorije zaradi *narave likovnega mišljenja* ukvarjajo le posamezniki, ki so hkrati tudi aktivni likovni ustvarjalci,⁶ pa je v tej presečni množici teoretikov in praktikov prava redkost najti take izjemne osebnosti, ki bi bili sposobni tovrstnega projekta. Prav prof. Muhovič pa je tak posameznik, kar daje *Leksikonu* posebno noto. Kot vsak leksikon, tudi Muhovičev gradi na stopnjevanju razlage posameznih gesel od splošnega h konkretnemu. Pri razlagi gesel Muhovič torej stopnjuje razlage od vsakdanje ravni, preko ravni različnih znanosti h končni aplikaciji na likovnoteoretsko raven. Vendar pa bi bilo napačno misliti, da gre pri tem samo za zbiranje in nizanje uveljavljenih razlag posameznih pojmov. Tisto, v čemer je ključni in inovativni znanstveni doprinos *Leksikona* (zaradi česar je tudi kategoriziran kot znanstvena monografija!) je v tem, da izgradi matrico likovnoteoretskega znanja, ki osmisli pretekla spoznanja iz likovne teorije (tudi slovenskih avtorjev) na tako celovit način, na kakršen do sedaj še niso bila ovrednotena. Mnoga spoznanja in avtorje tako postavlja v novo luč, nad katero s(m)o lahko avtorji, ki smo v *Leksikonu* pod kakšnim geslom omenjeni, z navdušenjem presenečeni. Ključno v *Leksikonu* je torej to, da se gesla (ter s tem pojmi, spoznanja in avtorji povezani z določenim geslom) vpletajo v polje izjemno celovitega in gosto prepletenega tkiva Muhovičevega likovnoteoretskega sistema. Pri *Leksikonu* torej inovativnosti in znanstvene relevance ne smemo iskati le na ravni posameznih gesel (vanje so sicer vključena mnoga inovativna likovno teoretska spoznanja, ki jih je Muhovič prispeval v svojih preteklih raziskovanjih), pač pa predvsem na ravni celotne pojmovne mreže, ki *Leksikon* splete v homogen sistem likovne teorije. Kot pravi Muhovič v uvodnem citatu s Konfucijem (str. 7), je bil njegov namen na videz preprost, to je »poimenovanje pojmov«. Vendar pa so pojmi le kot posamezni nevroni, ki nimajo življenja brez internevronskih povezav. Tako tudi pojme v *Leksikonu* lahko poimenujemo in razložimo le tako, da jih povežemo in postavimo v odnos z drugimi pojmi. In glede na to, da je v *Leksikonu* pojasnjenih 821 gesel, si lahko predstavljamo, kakšna matrica »internevronskih« povezav se je morala med njimi vzpostaviti. Posamezna gesla v *Leksikonu* so torej

⁵V tem smislu me Muhovičev *Leksikon* spomni na petindvajset leto staro delo Görana Sonesson s področja slikovne semiotike (Sonesson, G. (1989): *Pictorial concepts. Inquiries into the semiotic heritage and its relevance for the analysis of the visual world*, Lund: Lund University Press.), pri katerem se bralcu ob njegovem obsegu in kompleksnosti prav tako zastavi vprašanje: "Kako je to mogoče?"

⁶Zgodovinsko gledano znanost likovne teorije namreč izvira iz potrebe likovnih umetnikov, da bi naravo in zakonitosti likovne artikulacije tudi teoretsko reflektirali (npr. Leonardo da Vinci). Zato je likovna praksa tudi polje, v katerem se mora likovna teorija verificirati.

le kot mnogi vrhovi ene ledene gore, ki skriva svoje bistvo pod gladino. Prav to skrito tkivo likovnoteoretske matrice pa je tisto bistveno, kar *Leksikon* znanosti likovne teorije prinaša.

V znanstvenem likovnoteoretskem smislu gre torej pri *Leksikonu* za »remek delo«, o katerem se bo govorilo »pred in po«. S svojo globino, širino in kompleksnostjo bo udarilo s tako močjo, da nas bo vse tiste, ki smo na področju likovne teorije tudi znanstveno aktivni, vsaj za nekaj časa spravilo v raziskovalno zadrego: »Ali je mogoče v likovni teoriji sploh še kaj raziskovati in odkriti?« Zadrega pa bo le začasna, saj nas bo vzpodbudila in prisilila (tako kot nas je že Milan Butina) iskati še globlje in še širše. Mislim, da lahko upravičeno rečem, da bo *Leksikon* spraval celoten nivo znanstvenega raziskovanja na področju likovne teorije na nov nivo in mu postavil nove standarde.

Ob tem pa velja opomniti, da je širina in kompleksnost likovnoteoretske matrice, ki jo vzpostavlja *Leksikon*, izjemnega pomena tudi za predstavitev znanosti likovne teorije v širši strokovni javnosti o umetnosti. V zvezi z likovno teorijo je namreč v širši javnosti precej površnega in napačnega razumevanja. Eno izmed teh je, da gre za formalizem in za modernistično umetnostno teorijo. Muhovičev *Leksikon* bo taka površna in napačna razumevanja likovne teorije za vselej – upajmo – odpravil, saj na sistematičen način razkriva, kako globoko in široko je področje znanosti likovne teorije, kaj vse zaobsega, iz česa vse se napaja in koliko interdisciplinarnega znanja likovno teoretsko ukvarjanje v resnici zahteva.

::3. RAZŠIRJENI POGLED

Očitno je, da česa takega, kar je Muhovičev *Leksikon* v slovenskem prostoru in jeziku še nimamo, kar predstavlja tudi pomemben doprinos k naši kulturni in narodnostni identiteti. Vendar pa se ob *Leksikonu* seveda porodi logično vprašanje – glede na to, da je likovnost univerzalni pojav in zato tudi likovna teorija globalna in ne slovenska znanost – ali obstaja kaj podobnega Muhovičevemu *Leksikonu* v svetovnem merilu. Ali lahko ugotovitve o njegovi strokovni in znanstveni teži apliciramo na razširjeno svetovno obzorje? Zares, presenetljivo ali ne, če se ozremo po svetu za čem primerljivim, tega – vsaj po mojem omejenem poznavanju – ne bomo našli. Seveda, obstajajo mnogi leksikoni s področja umetnosti, vendar pa so ti ali strogo umetnostno zgodovinsko orientirani, kar pomeni, da nimajo zgoraj omenjene širine in sistematike, ali pa so instant slovarji o umetnosti, namenjeni le za povsem laične bralce, ki pa nimajo raziskovalne globine in širine, predvsem pa ne vzpostavljajo tako kompleksnega likovnoteoretskega tkiva. Zato gre pri Muhovičevem *Leksikonu*, vsaj po moji oceni, za pionirsko delo, ki bo neizogibno moralo dočakati svoj prevod in s tem ustrezno prepoznanje tudi v svetovnem merilu.

::ZAKLJUČEK

Če sem z navezavo na *Malo likovno teorijo* začel, lahko z njo tudi sklenem. Muhovič v Predgovoru (str. 8) navaja štiri načela, ki so ga vodila pri pisanju *Leksikona*. Prvi sta predvsem leksikografske narave (*načelo iskanja primarnih virov* in *načelo izčrpane predstavitve vsebin*), v likovnoteoretskem oziru pa sta ključni (že omenjeno) tretje in četrto načelo: *načelo upoštevavanja narave likovnega mišljenja* in *načelo zavedanja omejitev, ki jih ima verbalni jezik v odnosu do likovne realnosti*. To pa sta načeli, ki sta vodili tudi Butino pri *Mali likovni teoriji*. Tako mislim, da lahko *Leksikon* v referenci na Butinovo knjigo upravičeno imenujem kar »velika likovna teorija«, saj predstavlja v odnosu do *Male likovne teorije* nadgraditev njenih

načel v širini, globini in obsegu. Muhovič je v svojem predgovoru k Butinovi knjigi leta 2000 v zadnjem odstavku zapisal naslednje pomenljive besede: »Če v mislih preletim vse rečeno, ostane v zavesti potreba po enem samem logičnem sklepu. Namreč, da je Butinova *Mala likovna teorija* pravzaprav ... *velika*.«⁷ Čeprav je *Mala likovna teorija* v svoji strnjivosti, zgoščenosti in v svojem pomenu za stroko/znanost likovne teorije in likovne didaktike zares »velika«, pa mislim, da je na tem mestu povsem ustrezno reči, da smo pravo *Veliko likovno teorijo* dobili sedaj z Muhovičevim *Leksikonom*.

⁷Muhovič, J. (2000): »Predgovor. O horizontih Butinove Male likovne teorije.« V: Butina, M.: *Mala likovna teorija*, Ljubljana: Debora, str. xvii.